

Assaig sobre el folklore. Les caramelles d'Ordino

Josep PUIG i MARTELL

Quan se'm va demanar que escrivís un article sobre el folklore, tot pensant, no sabia com plantejar-lo: si en un pla general (en què el tema dóna molt de si), si reduir-lo a un cas particular (amb la qual cosa el reduiria i no tindria massa material) o les dues coses a la vegada. També tenia el dubte de com l'enfocaria a l'hora d'escriure'l: un article periodístic, un informe, un escrit acadèmic...

Vaig trobar la resposta amb els companys, professors, alumnes, amics, coneguts... Els vaig fer dues preguntes. La primera era què entenien ells com a folklore i en la segona els en demanava un exemple. Per tant, des de molts punts de vista i d'àmbits professionals i acadèmics m'estaven resolent les preguntes anteriors. Concloent, vaig decidir abraçar el tema del folklore d'una forma general i més endavant parlaria del cas particular de les caramelles a Ordino. I la forma? Doncs bé, l'assaig. L'assaig em permetia analitzar, interpretar i avaluar el tema d'una forma completament lliure a partir de diverses opinions populars. Val a dir que el tema estarà fonamentat en l'apartat musical.

Quan formulava la pregunta què entenia ell (o ella) per folklore i li'n demanava un exemple, vaig quedar perplex d'algunes de les respostes. Entre alguns dels molts exemples hi ha: "El folklore és tot el popular, i és el Contrapàs"; "el folklore és tot el fet cultural que ens ha arribat, i un exemple és la gralla"; "el folklore és una herència rebuda dels avantpassats, i un exemple són les cançons tradicionals"; "el folklore és una tradició, i són les caramelles".

Per tant, analitzant moltes de les respostes tenia com a resultat una de les dues tendències classificatòries a l'hora d'analitzar el folklore: la humanista, on trobaven a partir del saber de la gent semblances comunes amb un món antic passat; o la romàntica, en què es plasmaven les diferències culturals entre un poble i un altre.

Si tirem enrere veiem que sempre ha existit una cultura popular però penso que no es pot considerar com a tal fins que s'inventa un nom, i com a tal *folklore* és una paraula anglesa que va ser emprada per primera vegada el 22 d'agost de 1846 en el periòdic *The Atheneum* de

Londres per sir William John Thoms, amb el pseudònim *Ambrosio Merton*, que la definia com "l'estudi de les antiguitats i l'arqueologia que abraça el saber de les classes populars de les nacions civilitzades".

En els meus temps d'estudiant hi havia una assignatura que es deia Estètica de la música. En una classe el professor ens va fer la pregunta següent: què xiularien els habitants d'una illa que no hagués estat mai sotmesa externament? Les respostes dels estudiants varen ser diverses: xiularien els cants dels ocells; imitarien els cants de les forces de la natura; s'inventarien melodies per afrontar les malalties, les caceres d'animals, etc. Després va continuar el professor formulant la pregunta següent: imagineu-vos que passats uns segles aquesta illa és conquerida per una altra civilització i la transforma segons la seva cultura; tot el llegat cultural de l'illa passaria a definir-se com a folklore? La resposta de gairebé tots els alumnes va ser determinant: sí. En el fons, el folklore és analitzar codis creatius i no solament en la comunicació artística sinó també en la creació i la transmissió d'aquesta comunicació. Com a conseqüència, un dels propòsits del folklore és esbrinar com es crea i es transmet cultura.

El folklore és universal, propi tant de societats ramaderes i agrícoles com industrialitzades, central en el coneixement de com funciona la cultura i actual perquè ens permet donar a conèixer molts dels problemes del món present.

Qui decideix que una melodia, una cançó, una dansa pot ser catalogada com a folklore? És folklore tot allò que és tradicional? Hi ha algun estament que vetlli pel folklore? El nom de folklore és en boca de tothom sense una verificació i un estudi previs? Hi ha hagut una tergiversació, quant a significat, del folklore? Tot és folklore? Aquestes són algunes de les preguntes que m'he fet, perquè una majoria de gent ho identifica amb la cultura popular. Però realment és així?

Una de les definicions més generalitzades és que fa referència a un conjunt de les creences, pràctiques i costums que són tradicionals d'un poble i d'una cultura, i que inclou danses, música, llegendes, contes, artesanies, supersticions i altres factors, i al mateix temps es tracta de tradicions compartides per la població i que solen transmetre's, amb el pas del temps, de generació en generació.

Per tant, veiem que per ser tractat com a folklore algun d'aquests apartats anteriors ja ha de complir unes condicions. Segons el Dr. Augusto Raúl Cortázar, el folklore és motiu d'estudi quan compleixi les condicions següents: ha de ser col·lectiu, que pertanyi a una comunitat, a una societat; ha de ser popular, que el poble ho rebí com a herència; espontani, no ha de ser imposat per mitjà de cap sistema o metodologia; de transmissió oral, s'ha d'excloure dels llibres i de qualsevol mitjà audiovisual; funcional, ha de satisfer una necessitat de la comunitat; tradicional, que es transmeti de generació en generació; anònim, l'autor es perd en el temps, i geogràficament localitzat, en un lloc específic.

El folklore opera en un espai de la cultura popular, però no n'és sinònim. De fet, el terme *cultura popular* també ocupa un lloc en el qual no està ben definit i al qual s'anava afegint, en cada època, tot allò que era considerat *Cultura* en majúscula. Tampoc no es pot identificar cultura tradicional amb folklore perquè aquest està subjecte a una negació de tota universalitat.

Aprendre com funcionen la cultura popular i el folklore és descobrir el funcionament de la cultura en general, ja que tota cultura és popular i tota cultura funciona a través de la tradició. El folklore té, des de la seva modèstia, la capacitat de crear cultura i art, i això des de l'anonimat. Ha creat gèneres, models, temes, tòpics i fórmules que posteriorment grans autors han utilitzat per crear les seves obres.

La creativitat és una cosa individual o col·lectiva? Hi ha un art popular? Té capacitat el poble de crear quelcom? L'home, *per se*, sempre ha tingut la necessitat imperiosa de comunicar-se amb els altres i transmetre el seu llegat a generacions futures, primer oralment i després a través de l'escriptura. No hi ha gent ni pobles incults, en un sentit estricte, ja que la condició humana es caracteritza, en qualsevol lloc, per la transmissió de coneixements mitjançant la cultura. I no hi ha cap poble que no hagi explicat oralment algun tipus d'història. Quantes de les cançons que hem après ens les han ensenyat cantant-les i nosaltres memoritzant-les?

El folklore sempre ha tingut a veure amb els aspectes creatius i de transmissió de cultura. Del folklore ha d'interessar com actuen codis creatius en cada cultura des dels grups petits. El folklore s'ha ocupat i preocupat de problemes universals, i per això s'ha de reivindicar com a universal, central i actual dintre del coneixement de cada una i totes les cultures.

La música folklòrica, en els orígens, és aquella música que es transmet de generació en generació per via oral com una part més dels valors de la cultura d'un poble. Aquesta és la definició general més propera i entenedora per part de la majoria de gent.

Ara bé, actualment es pot parlar de música folklòrica en el més sentit estricte de l'anterior definició? En quins casos l'anomenem música folklòrica? Presentant un breu resum de la història a partir del segle XIX, i com a conseqüència de la Revolució Francesa, a Europa es desencadenen uns canvis molt importants: polítics, econòmics, geogràfics..., i això afectarà la cultura en general i la música en particular.

És a partir de la meitat del segle XIX fins a la meitat del segle XX que a Europa, i continuant amb els canvis anteriorment citats, va dominar un corrent musical anomenat nacionalisme en què els autors utilitzaven la música folklòrica amb un nou ús de melodies, ritmes i harmonies. Entre d'altres compositors hi ha els hongaresos Béla Bartók i Zoltan Kodaly. A Espanya hi podem trobar Isaac Albéniz, Enrique Granados, Joaquín Turina i Manuel de Falla. Països relacionats amb el nacionalisme, entre d'altres, són Rússia, la República Txeca, Polònia, Finlàndia, Grècia, etc.

A la dècada dels anys 50, 60 i 70 del segle XX va sorgir un interès per la música folklòrica en la formació de nombrosos grups i difusió de noves formes modernitzades. Es va utilitzar el terme *música pop* (de l'anglès *pop music*, contracció de *popular music*), derivació del Rock & Roll en combinació amb altres gèneres musicals que estaven de moda aleshores, entre els quals, la música folk.

I la música folk? És una paraula d'origen anglosaxó per referir-se a la música folklòrica moderna i n'amplia l'ús a tota la música folklòrica, tant la tradicional com la moderna basada en aquella. La paraula *folk* derivaria de l'expressió alemana *volk*, que significa "el poble com un tot" i atribuïda a Johann Gottfried Herder per a la música popular i nacional un segle abans que s'utilitzés la paraula *folklore*. Entre els diferents vessants de la música folk segons els països i regions el que més repercussió té és el corresponent a les anomenades nacions cèltes

i que es coneix com a música celta. També quan es vol fer referència a un conjunt de músiques folk de diferents països rep el nom genèric de World Music o músiques del món. Sota el meu criteri, penso que aquest tipus de música (la música folk) és part integradora de tot un amplíssim gènere musical adreçat a un tipus específic d'oient. Qui marca el ritme són els cantautors i les discogràfiques. Apareixen de cop grups, conjunts, etc. que fan molt de soroll però també és cert que de la mateixa manera desapareixen, però d'una forma sobtada. Dit tot això, en el moment en què vivim hi ha tota una mescla de paraules i conceptes que quan els anomenem els posem tots en el mateix sac: *folklore, popular, tradicional, folk*, etc. Atenent a l'origen tots provenen de folklore, però a l'hora d'utilitzar-los tenen petites diferències i matisos.

Segons la meua opinió personal i subjectiva, el folklore és diferent: no és comercial; s'ensenya i es transmet, fins i tot als més petits; forma part de la gent, d'un poble; té un aprenentatge fàcil i entenedor; es manifesta com a quelcom natural; quan s'interpreta sedueix la gent. Per a mi el folklore és senzill, humil, petit però amb una força brutal quan es manifesta a l'hora d'expressar el seu missatge en els seus més diversos vessants: música, dansa, llegendes, tradicions, etc.

El futur del folklore depèn, sempre segons la meua opinió, de la gent, que contribueix a conservar-lo i a difondre'l (moltes vegades persones anònimes). Però també penso que les institucions tenen un gran paper a l'hora de defensar-lo i mantenir-lo, a través d'ajuts de suport, d'infraestructures i, per què no dir-ho també, econòmics. El folklore es preservarà fent pinya i les futures generacions el rebran com el llegat més important dels seus avantpassats, del seu poble.

Les caramelles d'Ordino

Fent una mica d'història, les caramelles a Ordino hi tenen presència des de fa moltíssims anys, fins al punt que els avis dels avis ja en parlaven i de ben segur que les cantaven. Ens hem de remuntar als anys 1958-1959 quan un mestre de l'Escola Francesa a Ordino de nom Eduard Rossell les va impulsar. Un any més tard, el 1960, Antonio Florit, mestre espanyol de l'Escola Espanyola d'Ordino, les va continuar fins al 1997. L'any 1998 no es varen cantar Caramelles motivat per una malaltia del mestre Florit. Els anys 1999 al 2000 varen venir a Ordino caramellaires de Catalunya, concretament de Granollers i de Puigcerdà. És a partir del 2001 i per voluntat d'un grup de persones d'Ordino interessades a preservar les tradicions, que es contracta Josep Puig per impulsar les caramelles a Ordino. De nou, renaixeran amb un grup de cantaires i acompanyats del Grup Artístic d'Ordino (formació instrumental). Serà a partir d'aquest nucli de cantaires que es desenvoluparà un embrió coral, primer anomenat Coral d'Ordino, que desembocarà en el naixement de la coral Casamanya, l'any 2005 i constituïda en associació el 2006.

En aquesta etapa s'han recuperat cançons pròpies d'Ordino, sardanes i valsos, amb música i lletra de Lourdes Pons i del mestre Florit, i se n'han creat de noves amb música i lletra de Guillem Benazet. S'ha convidat a participar-hi tothom: gent del poble, amics, companys, familiars i nens i nenes, ja que aquests són un coixí essencial de les caramelles a Ordino. I sempre amb la valuosa col·laboració musical del Grup Artístic d'Ordino.

Una figura clau a preservar les tradicions i impulsar el folklore d'Ordino és la Lourdes Pons. Persona de gran sensibilitat humana i artística, està entregada a contribuir, col·laborar, aportar, impulsar i difondre les tradicions d'Ordino, que abracen un ventall que va des de les musicals i culturals fins a les religioses i sempre des de la discreció, preparada per col·laborar en qualsevol iniciativa folklòrica.

Josep Puig i Martell,
director de l'Orfeó Andorrà, de la coral Casamanya i de les caramelles d'Ordino